

OBITELJSKA OTPORNOST KAO RESURS SUOČAVANJA SA STRESNIM SITUACIJAMA

prof.dr.sc. Gordana Berc
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada

Sadržaj

1. Uvodno o temi
2. Izvori stresa za obitelj
3. Obiteljska otpornost
4. Modeli istraživanja
5. Mehanizam djelovanja obiteljske otpornosti
6. Učinci obiteljske otpornosti
7. Implikacije za socijalni rad
8. Zaključak

Uvodno promišljanje o temi...

- Potreba obitelji da budu osnažene kapacitetima za otpornost (*resilience capacities*) izražena je i danas kada su obitelji **pritisnute stresom** i različitim tipovima **nesigurnosti** poput:
  - ekonomske,
  - društvene,
  - ekološke,
  - političke...

Nepovoljne okolnosti iz obiteljskog okruženja s rizikom razvoja stresa i konfliktnog potencijala

Dvohraniteljske obitelji: između posla i obitelji
Sukob radne i obiteljske uloge

Obiteljsko nasilje i djeca: potrebno je zaštititi dijete i prekinuti začarani krug zlostavljanja

Fotoha

Svakih 28 dana u Hrvatskoj jednu ženu ubije njezin sadašnji ili bivši partner.

Svakih 11 dana jedna od njih prijavi silovanje od strane partnera

Više od 30 žena svaki dan žrtve su fizičkog nasilja;

Nepovoljne okolnosti kao izvori stresa i rizika za obitelj

Koje sve obitelji mogu biti izložene različitim stresnim situacijama?

Svaka obitelj koja svojom strukturom i_ili unutarnjim odnosima može nepovoljno djelovati na ukupno funkcioniranje obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Karakteristike obiteljskih odnosa koje donose rizik (Repetti, Taylor i Seema, 2002.):

- a) trajni hladni, zanemarujući i zapuštajući odnosi
- b) učestalost agresivnog ponašanja
- c) česti sukobi između članova obitelji

Stresne situacije za obitelj-izvori stresa

Izvor stresa, stresor – događaj ili niz događaja koje pojedinac_obitelj **procjenjuje da ugrožavaju** njihov život, materijalna dobra, samopoštovanje i koji prema toj procjeni moгу poremetiti svakodnevni život (Lazarus i Folkman, 1984.).

Stres (*engl. stress – napor, pritisak*) je **reakcija na izvor stresa koji predstavlja sklop:**

- emocionalnih,
- fizioloških,
- bihevioralnih reakcija pojedinca,

...ovisno **O IZVORU STRESA I PROCJENI OPASNOSTI KOJU OSOBA PERCIPIRA** (Arambašić, 2003.).

Stresne situacije za obitelj-izvori stresa

OBITELJSKI STRES: stanje poremećene obiteljske ravnoteže koje nastaje kada izvori stresa nadjačaju obiteljske resurse za suočavanje sa stresom i koji traje duže u odnosu na krizu (Boss, 2002.).

Zbog **štetnih djelovanja stresora** na pojedinca_obitelj važno je **prepoznavanje stresnih situacija i kapaciteta obitelji** da se nose s njima.

Stresne situacije za obitelj-izvori stresa

Koji su sve mogući izvori stresa za obitelj?

Društvena nesigurnost
(ekonomska kriza, rat)

Elementarna nepogoda

Socijalna isključenost obitelji

Financijska kriza obitelji

Odlazak odraslog
djeteta iz obitelji

Gubitak zaposlenja

Selidba

Teška bolest člana obitelji

Odlazak u mirovinu

Razvod

Dobitak na lutriji

Smrt člana obitelji

Dolazak novog člana
obitelji

STRES

Stresne situacije za obitelj-izvori stresa

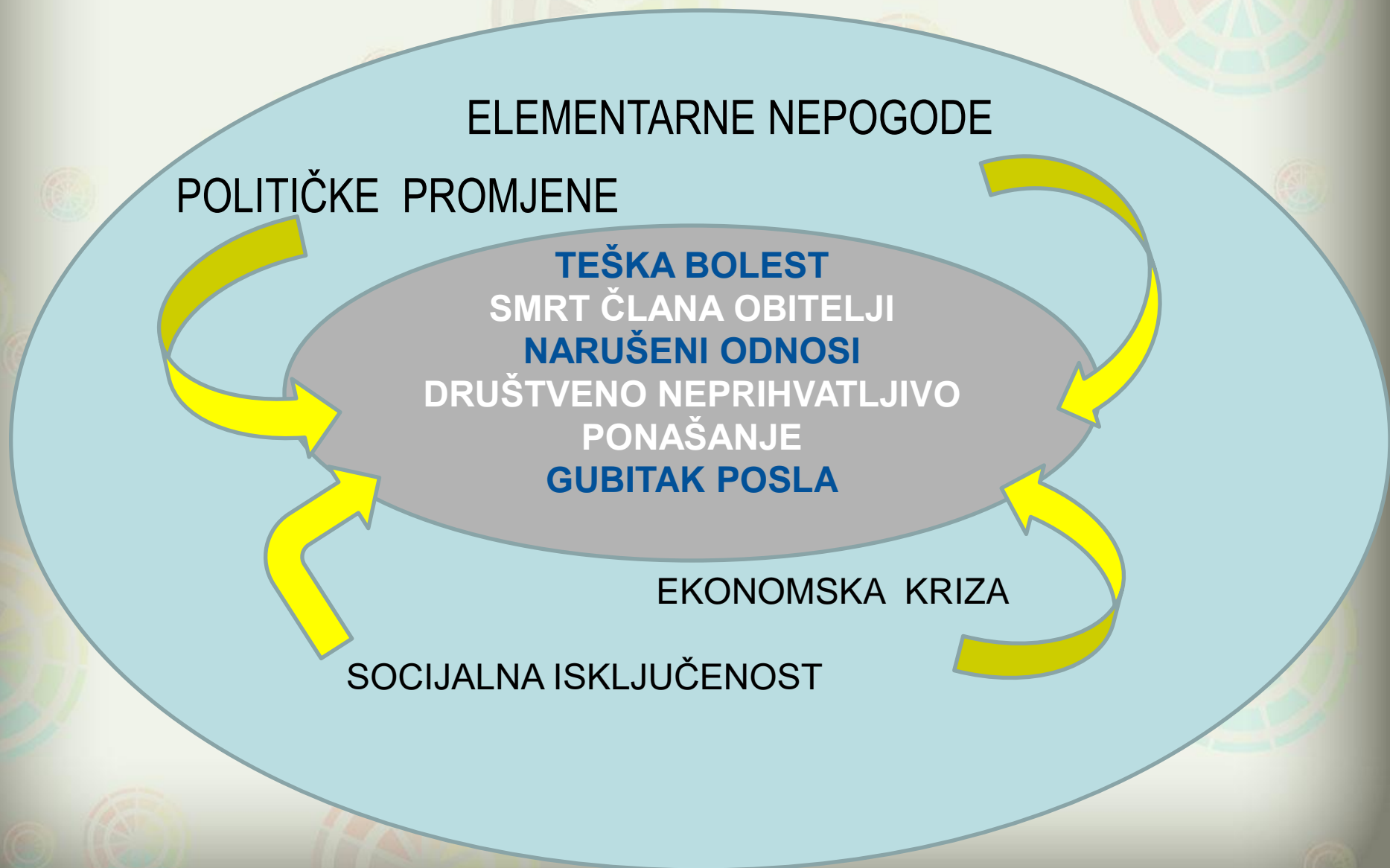
- **Izvori stresa:** a) normativni i b) nenormativni

a) **NORMATIVNI** traju kraće i predvidivi su poput događaja vezanih za životni ciklus koji mijenju obiteljsku ravotežu (odlazak odrasle djece iz primarne obitelji, Carter i McGoldrick, 1989., prema McKenry i Price, 2005.)

b) **NENORMATIVNI** izvori stresa su nepredvidivi i neponavljajući događaji (kronična bolest člana obitelji, gubitak posla, dobitak na lutriji, Boss, 1998. prema McKenry i Price, 2005.)

Izvori stresa prema porijeklu: nastali u obitelji i/ili u njenom okruženju

Nepovoljne okolnosti kao izvori stresa i rizika za obitelj

- Sve obitelji su **osjetljive** na izvore stresa (i zdrave obitelji i izložene riziku).
- Unatoč djelovanju izvora stresa na obitelj ili nekog njenog člana (*pr. gubitak posla oca*) mnoge obitelji ipak **ODOLJEVAJU razornom djelovanju izvora stresa** i svojim kapacitetima mogu smanjiti teške posljedice djelovanja stresora.
- Takve obitelji izgradile su **«otpornost na nepovoljne životne okolnosti** i sposobne su **prilagoditi se** i u najtežim uvjetima» koje donosi njihovo okruženje ili neki događaj unutar obitelji te **nastavljaju zdravo funkcionirati** (Čudina-Obradović, Obradović, 2006:171).

Što danas znači BITI OTPORAN na stres?!

Dobiješ valjda
neku
injekciju...!

OTPORNOST=
predstavlja
dinamičan
proces
pozitivne
prilagodbe u
kontekstu
trajanja rizika

INDIVIDUALNA OTPORNOST

= **OTPORNOST** je sposobnost pojedinca da se brzo oporavi nakon suočavanja s problemom i stresnim događajem (Siebert, 2006.)

• oporavak popraćen nadvladavanjem izvora stresa **BEZ** nekog od oblika **disfunkcionalnog ponašanja**

• otpornost = proces koji uključuje **složene odnose između rizika, potencijala** osobe i životnog **konteksta** (McCubbin, McCubbin, Thompson i Thompson, 1993.; McCubbin, Thompson, Thompson i Fromer, 1995., prema Gilgun, 1999.).

Svaki pojedinac ima prirodan potencijal za razvoj otpornosti – 5 razina (Siebert, 2005., prema Berc 2012.)

1. održavanje **osobne emocionalne stabilnosti**
2. sposobnost **usmjeravanja na okolinu**
3. sposobnost **usmjeravanja i brige za sebe**
4. dobro razvijene **vještine za fleksibilnost i prilagodljivost**
5. otvorenost prema **novim, ugodnim i sretnim iskustvima**

INDIVIDUALNA OTPORNOST

Temelji individualne otpornosti stvaraju se tijekom djetinjstva i mladenaštva u primarnoj obitelji ili sredini koja je zamjena za nju.

Povoljne pretpostavke za otpornost na stres mogu izgraditi ona djeca ČIJI RODITELJI IMAJU vještine za kvalitetno roditeljstvo + DJECA koja:

- **žive u dobrim socio-ekonomskim uvjetima,**
- u čijim obiteljima prevladavaju topli i podržavajući odnosi
- **želju za napredovanjem i razvojem životnih vještina,**
- **pozitivnu sliku o sebi,**
- dobre socijalizacijske vještine i razvijenu sigurnu privrženost s barem jednom odraslom osobom u svojoj blizini (Seccombe, 2000.; Masten, 2001.)

Kapaciteti otpornosti odrasle osobe bitno doprinose (povoljno i nepovoljno) na stvaranje potencijala **OBITELJSKE OTPORNOSTI** (Berc, 2012)

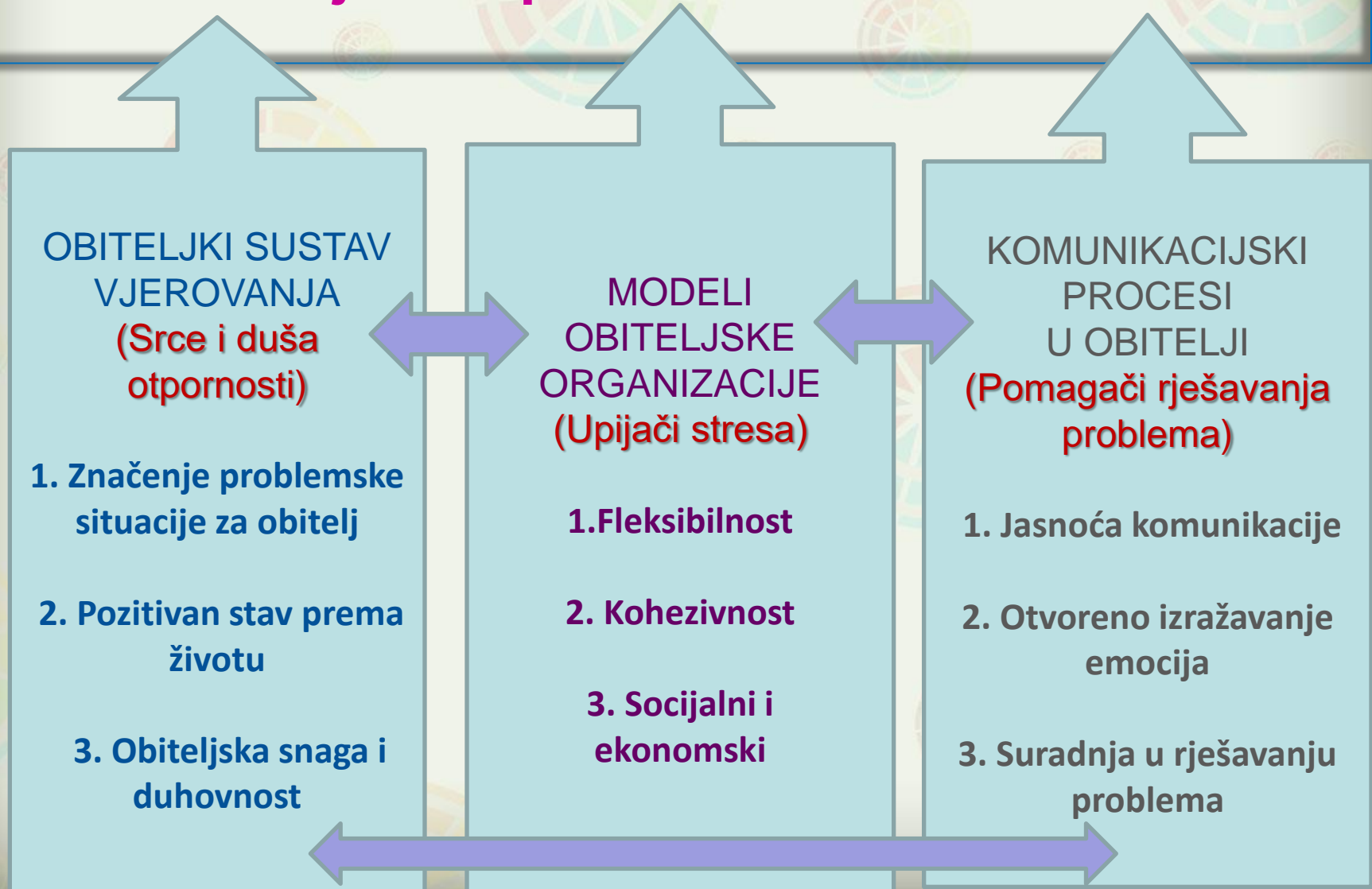
OBITELJSKA OTPORNOST

- **Obiteljska otpornost** («*family resilience*») predstavlja **kapacitete** obitelji **za suočavanje** s izvorom stresa i za **povoljnu adaptaciju** na nastalu promjenu (Froma Walsh, 2006. prema Berc 2012).
- **Obiteljska otpornost** je vještina obitelji **da se održi** u vrijeme trajanja nepovoljnih uvjeta (stresora) **i nastavi normalno** funkcioniranje u skladu s nastalim uvjetima promjene (Masten, Seccombe, 2002.).

Obiteljski procesi kao izvori obiteljske otpornosti

(2012 Walsh, 2006, prema Berc 2012)

Obiteljski sustav vjerovanja

Procjena značenja problemske situacije za obitelj

- Stvaranje sigurnih **“izlaza”** umjesto negiranja
- Pretvaranje problema u zajednički **izazov**
- Stavljanje problema u određeni **kontekst** + procjena problemske situacije (kontrola, odgovornost)

Optimizam

- Nada – temelj optimizma
- **Povjerenje** u vrijeme krize
- Afirmacija obiteljskih snaga
- **Međusobno ohrabivanje**
- Stvaranje mogućnosti - **što treba promijeniti**

Obiteljski sustav vjerovanja

Obiteljska snaga i duhovnost

- **Obiteljske snage:** vještina komuniciranja, osjećaj zajedništva, zajedničke aktivnosti, međusobna povezanost, podrška, poštovanje, predanost i otpornost
- **Učenje** kako se nositi s teretom stresne situacije (kriza je prijetnja i prilika za obitelj, *učenje po modelu*)
- **Preusmjeravanje** životnih prioriteta
- **Briga** i djelovanje za dobrobit svakog člana obitelji
- **Duhovnost:** vjera, **rituali**, podrška vjerskih zajednica

Modeli obiteljske organizacije

Fleksibilnost i kohezivnost

Fleksibilnost obitelji je njena **spособnost prilagođavanja** promjenama i predstavlja **srž** procesa **stvaranja obiteljske otpornosti**.

- Prilagođavanje promjeni – **reorganizacija** obitelji (pr. promjene u obiteljskim ulogama)
- **Održavanje stabilnosti** obiteljskog funkcioniranja i obiteljskih odnosa (obiteljski rituali – zajednički obroci, igre, izleti...)

Modeli obiteljske organizacije

Kohezivnost = **emocionalna povezanost i osjećaj bliskosti** koje članovi obitelji imaju jedni prema drugima (Olson i sur., 1979, prema Alexis, Estrada i Firpo-Jimenez, 2000.)

Kohezivnost = «**osjećaj pripadanja i međusobnog prihvaćanja unutar obiteljskog sustava**» (Johnson, LaVoie i Mahoney, 2001.:306).

- **Uzajamna podrška**, suradnja, predanost u zajedničkim nastojanjima
- **Uvažavanje** individualnih potreba, razlika i granica

Modeli obiteljske organizacije

Socijalni i ekonomski resursi

Socijalna sigurnost je važan element za uspostavljanje obiteljske otpornosti uz **dostupnost** i **iskoristivost** socijalnih i ekonomskih resursa u vrijeme trajanja stresnih situacija.

- **Aktiviranje** resursa socijalne mreže (prijatelji, rođaci)
- Aktiviranje resursa lokalne zajednice
- **Traženje** institucionalne i druge pomoći (razina društvenog sustava)
- Definiranje razine **financijske sigurnosti**

Komunikacijski procesi u obitelji

Jasnoća komunikacije u obitelji

- ✿ Jasne poruke – jedno značenje i dosljednost
- ✿ Usklađenost riječi i djela
- ✿ **Jasna očekivanja**
- ✿ Istinoljubivost (očekivana i pružena)

Otvoreno izražavanje emocija

- ✿ Razgovor o emocijama (radost, patnja, bol, strahovi, nadanja)
- ✿ **Uzajamno povjerenje, empatija**, tolerancija različitosti
- ✿ Odgovornost za vlastite osjećaje, ponašanje

Komunikacijski procesi u obitelji

Suradnja u rješavanju problema

- **Prepoznavanje** problema
- **Traženje** resursa za rješavanje problema
- Zajedničko donošenje odluka – **dogovor**
- **Upravljanje sukobima:** prevladavanje nesuglasica
- Usmjeravanje **na ciljeve** – poduzimanje konkretnih akcija

- **Rast obiteljskih snaga nakon uspjeha:** učenje iz grešaka i propusta
- Zauzimanje **zaštitničke pozicije:** preveniranje problema, priprema za novi izazov (promjenu)!!!

OBITELJSKA OTPORNOST

Obiteljski sustav vjerovanja

Značenje i tumačenje problemske situacije

Pozitivan stav prema životu

Obiteljska snaga i duhovnost

Modeli obiteljske organizacije

Prilagodljivost

Kohezivnost

Socijalni i ekonomski resursi

Procesi komunikacije

Jasna komunikacija

Sigurno i otvoreno izražavanje emocija

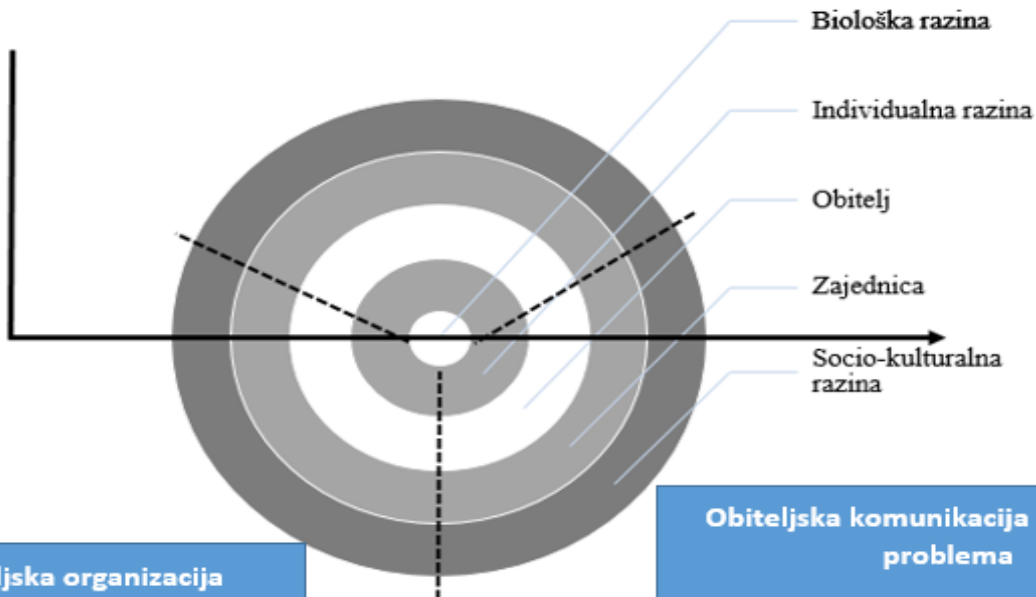
Suradnja u rješavanju problema

STRESORI

Obiteljski sustav vjerovanja

1. davanje smisla krizama i poteškoćama
2. pozitivan stav
3. transcendencia i duhovnost

VRIJEME

Obiteljska organizacija

1. fleksibilnost
2. povezanost
3. socijalni i ekonomski resursi

Obiteljska komunikacija i rješavanje problema

1. jasnoća
2. otvoreno izražavanje emocija
3. suradničko rješavanje problema

Izvor: Walsh, 2021.:266.

Primjena pristupa obiteljske otpornosti u radu s obiteljima i u istraživačkoj praksi

Alati za rad/Upitnici:

- **Inventar obiteljskih potencijala** (*Self-Report Family Inventory - SFI*, Beavers i Hampson, 1990., prema van Hook, 2008.)
- **Upitnik o procjeni obiteljskih potencijala** (*The McMaster Family Assessment Devise-FAD*, Epstein, Baldwin i Bishop, 1983., prema Van Hook 2008.)
- **Upitnik o obiteljskim strategijama suočavanja** (*The family Coping Index*, McCubbin, Thompson i Elver, 1996. prema Van Hook 2008.)
- **Upitnik procjene obiteljske otpornosti** (*Family Resilience Assessment Scale (FRAS)*) (Sixeby, 2005)
- **Upitnik o obiteljskoj otpornosti** (*Family Resilience Questionnaire*, Walsh2016.)

Neki izazovi i aspekti istraživanja obiteljske otpornosti

ISTRAŽIVANJE: Testiranje metrijskih karakteristika FRASa (prema Ferić, Maurović, Žižak, 2016)

- Svrha: **testiranje metrijskih obilježja FRASa**, skraćena verzija 54/66)
- Uzorak: 220 roditelja učenika 1. razreda (120 Ž, 100 M)
- Dob: oko 40 god. prosječna dob
- - dobri metrijski rezultati FRASa (*Family Resilience Assessment Scale*)
- **Faktori s relativno visokim varijancama** (oko 30%) i razinama pouzdanosti ($\alpha=0.96$):
  - Obiteljska komunikacija i rješavanje problema,
  - Obiteljska duhovnost,
  - Obiteljska povezanost,
  - Sigurnost i podrška u zajednici
- Dvije sub-skale imaju nižu pouzdanost :
  - Pridavanje smisla nedaćama (uvjerenje), $\alpha=.58$,
  - Podrška susjeda (organizacija) $\alpha=.60$.

Neki aspekti modela istraživanja obiteljske otpornosti

ISTRAŽIVANJE: Jennifer C. Plumb (2011) doktorska disertacija

• **CILJ:** istražiti povezanost između percipirane socijalne podrške, obiteljske otpornosti i roditeljskog stresa.

• **Uzorak:** 50 roditelja/njegovatelja djece (6 – 12 god.) **s autizmom**

• **Instrumenti:** Support Index (SSI), Family Resilience Assessment Scale (FRAS), Parenting Stress Index-Short Form (PSI-SF).

Neki aspekti modela istraživanja obiteljske otpornosti

- **REZULTATI:**
- **većina obitelji doživljava visoku razinu stresa**
- **veća razina obiteljske otpornosti povezana je s nižom razinom stresa.**
- **Veća razina podrške – veći roditeljski stres** (potrebna veća klinička skrb te djece pa primljena socijalna podrška ima manji efekt)

Učinci obiteljske otpornosti

Nakon izgrađene otpornosti obitelji postaju (Olson, 2000.):

- a) snažnije i **moćnije** u suočavanju s problemima,
- b) **konstruktivnije** u traženjima rješenja krize,
- c) spremne za **nastavak** zdravog funkcioniranja,
- d) potaknute za **održavanje** potencijala obiteljske otpornosti

**Zajednička
nastojanja da se
prevladaju problemi**

**Dobar ishod u
suočavaju sa
stresnom
situacijom**

**Jačanje potencijala obitelji za zdravo
suočavanje s problemom i prilagodbu u nastaloj situaciji**

Učinci obiteljske otpornosti

- Primjer:

ekonomske teškoće (gubitak posla)

**zajedništvo, potpora, održavanje obiteljskih funkcija i rituala,
podrška šire sredine**

osnaživanje člana obitelji, nalaženje rješenja

Mehanizam djelovanja obiteljske otpornosti na stres (prema Čudina-Obradović, Obradović 2006.:303, prema Masten i Coatsworth, 1998., Masten, 2001., Seccombe, 2002., Cole i sur., 2001.)

ZAŠTITNI ČINITELJI
(obiteljska obilježja):

Zaposlenost
Dogovor o financijama

Zajedničko slobodno vrijeme
Dnevni i tjedni rituali

Ravnopravna podjela obiteljskih poslova
Pravila ponašanja

Obiteljska kohezivnost
Usmjerenost na zajednički cilj

STRESNA SITUACIJA:

Gubitak zaposlenja
Teška bolest člana obitelji
Smrt člana obitelji
Selidba
Sukob radne i obiteljske uloge
RASTAVA BRAKA
Financijska kriza
Siromaštvo
Socijalna isključenost
Društvena nesigurnost
(ekonomska kriza, rat)

ZAŠTITNI ČINITELJI
(obiteljski procesi):

Uzajamna emocionalna potpora partnera
Uzajamno pomaganje partnera (djelovanje)
Toplina, ljubav

Jasna komunikacija i dogovor
Konstruktivno rješavanje problema i sukoba

Suradnja s lokalnom zajednicom
(sportske, kulturne organizacije, Crkva)

ČINITELJII OPORAVKA

(čimbenici koji pomažu da obitelj prevlada krizu):

Vještine konstruktivnog rješavanja sukoba i problema, Zajedničko rješavanje problema
Obiteljska kohezivnost, Optimizam
Zajedničke slobodne aktivnosti

Vještine nalaženja potpore u vrijeme krize (unutar obitelji i izvan nje - Crkva udruge, prijatelji)

Učinci obiteljske otpornosti

Nakon izgrađene otpornosti obitelji postaju (Olson, 2000.):

- a) snažnije i **moćnije** u suočavanju s problemima,
- b) **konstruktivnije** u traženjima rješenja krize,
- c) spremne za **NASTAVAK** zdravog funkcioniranja,
- d) potaknute za **održavanje** stečenih potencijala obiteljske otpornosti

**Zajednička
nastojanja da se
prevladaju problemi**

**Dobar ishod u
suočavanju sa
stresnom
situacijom**

**Jačanje potencijala obitelji za zdravo
suočavanje s problemom i prilagodbu u nastaloj situaciji**

Posljedice **nedostatka** obiteljske otpornosti

- U obitelji **prevladavaju djelovanja** izvora stresa (rizičnih činitelja).
- **Na razini pojedinca:**
  - smanjenje samopouzdanja i samopoštovanja,
  - porast osobnog nezadovoljstva,
  - učestalo loše raspoloženje, nervoza, razdražljivost,
  - česte prepirke i sukobi s partnerom i/ili djecom
- Na razini obitelji: narušeni obiteljski odnosi

Razlike između specifičnosti tradicionalnog i otpornosti orijentiranog pristupa u radu s obitelji (Simon, Murphy, Smith, 2005.)

TRADICIONALAN PRISTUP	ASPEKTI RADA S OBITELJI	OTPORNOSTI ORIJENTIRAN PRISTUP
Definirati i ispraviti obiteljsku disfunkcionalnost	<i>Smjer i svrha</i>	Prepoznavanje i korištenje obiteljskih resursa
Preduvjet za uspješan tretman	<i>Uloga dijagnostike</i>	Nepotrebno za uspješan tretman
Prikupiti podatke iz obiteljske prošlosti za definiranje njene diskunkcionalnosti	<i>Uloga procjenjivanja obitelji</i>	Prepoznati trenutne obiteljske potencijale, neotkrivene ili nekorištene snage i resurse
Problemi pokazuju koliko je obitelj disfunkcionalna (pr. obitelj je razvila patološke oblike funkcioniranja)	<i>Tumačenje obiteljskih problema</i>	Problemi pokazuju neuspješno korištenje vlastitih mogućnosti (pr. obitelj je zastala u svom funkcioniranju)
Obitelj je deficitna i zahtjeva stručnu pomoć i intervenciju	<i>Promatranje obitelji</i>	Obitelj je izvor resursa i sposobna je rukovoditi vlastitim resursima
Stručnjak	<i>Uloga pomagača</i>	Suradnik
Usmjeren prema obiteljskim slabostima i rizicima	<i>Jezik</i>	Usmjeren prema obiteljskoj otpornosti
Intervencije koje potiče stručnjak	<i>Izvor tretmana</i>	Intervencije se temelje na korištenju obiteljskih snaga i resursa otpornosti
Orijentiran prema problemu - patologijom vođeno pomaganje	<i>Obilježje tretmana</i>	Usmjeren prema mogućnostima, opcijama - resursima vođeno osnaživanje
Minimalno korištenje vanjskih izvora pomoći	<i>Korištenje vanjske podrške</i>	Slobodno korištenje vanjske podrške i resursa
Smanjiti obiteljsku disfunkcionalnost	<i>Poželjni ishodi</i>	Povećati obiteljsku otpornost

Obiteljska otpornost i rad pomagača

Prepoznavanje unutarnjih snaga obitelji:

- 1. Zaštitni činitelji** (na razini obiteljskih procesa i obilježja obitelji, ali i pojedinaca u obitelji)
- 2. Izvori otpornosti** (sustav vjerovanja, modeli organizacije obitelji i komunikacijski procesi)
- 3. Potencijali za usvajanje novih vještina** (komunikacijske vještine, roditeljske vještine, za konstruktivno rješavanje sukoba i sl.)
- 4. Podizanje osobnih kompetencija, učinkovitosti i samopouzdanja** (škole za roditelje, dostupnost različitih servisa – dječjih vrtića i sl.)
- 5. Traženje opcija za rješavanje problema** (unutar uže i šire obitelji i na razini lokalne zajednice, ostvarivanje prava korisnika unutar sustava socijalne skrbi)

“Heroj je onaj tko najbolje stvari učini u najtežim vremenima koristeći sve mogućnosti.”

(Joseph Campbell)

Pitanja? + Komentari!

Pa...što bih sad
mogao pitati...
...a o čemu
je ono bila riječ !!???

Literatura

- Alonso-Tapia, J., Nieto, C., Ruíz, M., A. (2013): Measuring Subjective Resilience despite Adversity due to Family, Peers and Teachers. *Spanish Journal of Psychology*, 16 (19), 1–13. 2.
- Becvar, D., S. (2013). *Handbook of Family Resilience*. Springer Science and Business Media, New York 3.
- Berc, G. (2012): Obiteljska otpornost – teorijsko utemeljenje i primjena koncepta u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (1), 145-167
- Faqurudheen, H., Mathew, S. Kumar, T.S (2014) Exploring family resilience in a community mental health setup in South India. 4th International Conference on Building Resilience, Building Resilience 2014, 8-10 September
- Openshaw, K.P. (2011): The Relationship between family functioning, family resilience and quality of life among vocational rehabilitation clients. Doctoral thesis. Utah State University. Preuzeto s: <http://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2084&context=etd>. Posjećeno: 10.12.2015.
- Patterson, J. (1988): Families experiencing stress: The family adjustment and adaptation response model. *Family Systems Medicine*. 5(2). 202–237.
- Patterson, J. M. (2002a): Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*. 64. 349–360.
- Patterson, J. M. (2000b): Understanding family resilience. *Journal of Clinical Psychology*. 58(3). 233–246.
- Rutter, M. (1987): Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*. 57(3). 316–331.
- Rutter, M. (1999): Resilience concepts and findings: implications for family therapy.

Literatura

- Sheridan, S. M., Sjuts, T. M., Coutts, M. J. (2013): Understanding and Promoting the Development of Resilience in Families U: Goldstein, S., Brooks, R. B. (ur.) Handbook of Resilience in Children (second edition). Springer, 143–160.
- Schoon, I. (2006). Risk and resilience: Adaptations in changing times. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon, J. B., Murphy, J. J., Smith, S. M. (2005): Understanding and fostering family resilience. The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families. 13. 42–436.
- Sixbey, M.T. (2005): Development of the Family resilience assessment scale to identify family resilience constructs. Doctoral Dissertation. University of Florida.
- Silberberg, S. (2011). Searching for Family Resilience. Family Matters, 58, 52-57,
- Masten, A., S. (2015). Ordinary Magic. Resilience in development, The Guilford Press, New York
- Walsh, F. (1996). The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. Family Process, 35 (3), 261-281.
- Walsh, F. (2003). Family Resilience: A Framework for Clinical Practice. Family Process, 42 (1), 1-19 27.
- Walsh, F. (2006). Strengthening Family Resilience. The Guilford Press, New York 28.
- Walsh, F. (2012). Family Resilience - Strengths Forged through Adversity. U: Walsh, F. Normal Family Processes, 4th edition. (str. 399-427). New York: Guilford Press

Hvala na pažnji!

gordana.berc@pravo.hr